

Менджул Марія Василівна,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного права та процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВ ДІТЕЙ-ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

48 **Анотація.** У тезах розкрито проблемні аспекти здійснення прав дітей-переселенців в умовах війни на прикладі Закарпатської області та сусідніх європейських держав, що прийняли шукачів притулку з України. Звернено увагу на проблему здійснення права на освіту, зокрема представлено результати соціологічного дослідження, проведеного щодо здійснення дітьми із статусом ВПО права на освіту в Закарпатській області. Обґрунтовано, що в умовах війни діти потребують належного захисту, соціальної підтримки, гарантування якісної правової допомоги, реалізації права на житло, освіту, воз'єднання із сім'єю тощо.

Війна створює умови, за яких у доволі вразливому становищі перебувають діти, а подвійна уразливість — для тих, хто має певні особливості (обмежені у пересуванні, належать до національних меншин, наявна інвалідність тощо). Із початку повномасштабного вторгнення в Україну загинули 599 дітей, зазнали поранень — 1752, зникли безвісти — 2056, депортовані та примусово переміщені — 19 546 дітей¹. Статистика постійно змінюється, зростає і кількість дітей, які постраждали під час війни. Крім того, неможливо оцінити потребу дітей у психологічній та іншій допомозі через масштабність проблем.

¹ Діти війни. URL: <https://childrenofwar.gov.ua/> (дата звернення: 05.02.2025).

За офіційними даними Департаменту соціального захисту населення Закарпатської облдержадміністрації, станом на листопад 2024 р. в Закарпатській області офіційно було зареєстровано 126 109 внутрішньо переміщених осіб (ВПО), з них найбільша кількість зосереджена в Ужгородській (27 910 осіб), Мукачівській (16 031 осіб) та Хустській (6658 осіб) територіальних громадах. За офіційними даними Департаменту освіти і науки, молоді та спорту Закарпатської обласної державної адміністрації, на листопад 2024 р. в Закарпатській області було зареєстровано 37 374 дитини внутрішньо переміщених осіб (ВПО), з них 28 670 шкільного віку, із зазначеної кількості дітей в Ужгородській громаді зареєстровано 7978 дітей (із них шкільного віку – 6205), у Мукачівській громаді – 4828 (із них шкільного віку – 3564), у Хустській громаді зареєстровано 1628 дітей (із них шкільного віку – 1290).

Приймальня Української Гельсінської спілки з прав людини у м. Ужгороді здійснила моніторингове дослідження щодо реалізації права дітей-ВПО на освіту в Закарпатській області. У трьох найбільших громадах – Ужгородській, Мукачівській і Хустській – опитали батьків і отримали такі результати: 75,8 % респондентів повідомили, що їхні діти відвідують шкільні заклади в громадах, куди вони перемістилися; 74,2 % батьків зазначили, що їхні діти отримують безоплатне харчування у школах, що є важливим елементом підтримки; 18,9 % батьків стикалися з труднощами під час влаштування дітей до дитячих садочків, серед яких ключовою проблемою є обмежена кількість місць; 31,8 % респондентів зазначили, що зіткнулися з труднощами під час влаштування дітей до шкіл, тоді як 56 % не мали проблем із цим процесом. Лише 56 % дітей беруть участь у позашкільних заходах, тоді як інші не мають доступу до таких послуг, зокрема через фінансові обмеження та брак інформації.

При цьому офіційна статистика показує, що далеко не всі діти охоплені шкільною освітою за новим місцем проживання. Наприклад, в Ужгородській громаді 6205 дітей-переселенців шкільного віку, а у закладах загальної середньої освіти навчається тільки 2024 дитини-ВПО, в Мукачівській громаді із 3564 дітей шкільного віку в школах громади навчається 902 дитини-ВПО, в Хустській громаді із 1290 дітей шкільного віку до шкіл зараховано 175 дітей. Інші діти продовжують навчатися у попередніх школах онлайн, що не завжди повною мірою відповідає вимогам якості освіти в умовах того, що більшість дітей переїхали із зон активних бойових дій, де часто й довго тривають повітряні тривоги, що створює перешкоди у системній шкільній освіті. Крім того, деякі батьки обрали для своїх дітей-переселенців приватні онлайн-школи. Тобто загалом ми не можемо говорити про порушення права дітей-переселенців на освіту, водночас для їхньої інтеграції у громади, що приймають, важливим є офлайн-навчання, доступ до якого у Закарпатті у великих громадах обмежений через недостатню кількість місць у школах.

Поряд із цим, у дітей-переселенців виникають також проблеми із відновленням документів про особу, освіту, особливо якщо дитина не має батьків або інших законних представників, а також через роз'єднання родин, вирішення питання про контакт та спілкування із тим із батьків, хто проживає окремо, перебуває у лавах ЗСУ, з іншими родичами.

В умовах війни діти потребують належного захисту, соціальної підтримки, гарантування якісної правової допомоги, реалізації права на житло, освіту, возз'єднання із сім'єю тощо. Військовий стан не є підставою для обмеження дії принципу найкращих інтересів дитини.

За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, станом на кінець липня 2024 р. в Європі було зареєстровано не менше ніж 6,168 млн українських

біженців². Станом на листопад 2023 р. в Словаччині було понад 109 тисяч українських біженців. При цьому зауважено, що хоч охоплення словацькою національною системою освіти є високим порівняно з сусідніми європейськими державами, багато дітей продовжують навчатися за українською програмою онлайн³. Станом на 10 листопада 2024 р. кількість українських біженців зросла до 128 616 осіб⁴. В сусідніх зі Словаччиною державах українців прийняли в Румунії (162 180 осіб), Польщі (957 505 осіб) та Угорщині (61 609 осіб)⁵. Отже, найменше серед сусідніх держав українських біженців саме в Угорщині.

Переважну більшість (80 %) біженців із України становлять жінки, діти, люди похилого віку та інші люди з особливими потребами⁶.

Водночас проведений аналіз показав чимало проблем у сфері здійснення прав дітей в умовах війни як в Україні, так і в європейських державах. Значна проблема із тим, що не всі діти реалізують своє право на належну та якісну освіту (чимало здобувають освіту онлайн або екс-

51

² Ukraine: Over 6 Million Refugees Spread Across Europe. URL: <https://unric.org/en/ukraine-over-6-million-refugees-spread-across-europe/> (дата звернення: 13.12.2024).

³ Slovakia's education responses to the influx of Ukrainian refugees. URL: <https://www.unesco.org/en/ukraine-war/education/slovakia-support#:~:text=As%20of%20November%202023%2C%20Slovakia,education%20through%20the%20national%20system> (дата звернення: 13.12.2024).

⁴ Individual refugees from Ukraine recorded in Slovakia. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine/location/10785> (дата звернення: 13.12.2024).

⁵ Refugees from Ukraine recorded in Hungary. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine/location/10783> (дата звернення: 13.12.2024).

⁶ Delivering Humanitarian Cash Transfers to Ukrainian refugees in Slovakia. URL: <https://www.unicef.org/hope-hct/stories/delivering-humanitarian-cash-transfers-ukrainian-refugees-slovakia> (дата звернення: 13.12.2024).

терном), проблеми із відновленням та виготовлення українських документів про особу (особливо якщо всі документи втрачено чи дитина залишена проживати з кимось із родичами), гарантування права на контакт і спілкування із тим із батьків, хто проживає окремо, іншими родичами дитини тощо.

В умовах демографічної, міграційної криз украї важливо гарантувати не тільки принцип найкращих інтересів дитини, впроваджувати дитиноцентричну політику, а й створювати максимально сприятливі умови для повернення із закордону жінок із дітьми та молоді.